

НА ПОЧАТКУ НАУКОВОГО ШЛЯХУ

УДК 343.352

Предмет “корупційних злочинів”

Бондаренко Ольга Сергіївна –
здобувач кафедри кримінального права Національної академії внутрішніх справ

У статті розкрито правову природу поняття “неправомірна вигода” як предмету “корупційних злочинів”. Зосереджено увагу на поверхневості законодавця у процесі конструювання даного терміну. Автор виокремлює основні ознаки поняття “неправомірна вигода” – комплексність і системність.

Ключові слова: корупція, неправомірна вигода, предмет злочину, переваги, пільги, послуги.

Постановка проблеми у загальному вигляді. У контексті активної боротьби з одним з найбільш деструктивних суспільних явищ – корупцією, вітчизняний законодавець, натхненний численними міжнародними конвенціями Ради Європи та ООН, цілковито оновив предмет “корупційних злочинів”, визнавши ним неправомірну вигоду, тобто, грошові кошти або інше майно, переваги, пільги, послуги, нематеріальні активи, які обіцяють, пропонують, надають або одержують без законних на те підстав.

Аналіз досліджень і публікацій з проблеми. Новелізація понятійно-категоріального апарату XVII Розділу Кримінального кодексу України стала предметом наукових інтересів багатьох учених, зокрема, А. В. Савченка, О. В. Кришевич, В. І. Тютюгіна, Ю. В. Бауліна, В. І. Борисова І. М. Шабас, Я. Ризак та інших.

Постановка завдання. Метою пропонованого дослідження є розкриття правової природи поняття “неправомірна вигода” як єдиного предмету корупційних злочинів.

Основний матеріал. Традиційно під правовою природою розуміють нормативне розкриття сутності того чи іншого поняття або тих чи інших відносин. Однак, на нашу думку, з огляду на численні законодавчі недоліки, зокрема, неповноту та надмірну колізійність правових норм, тлумачити термін “правова природа” необхідно ширше, визнаючи ним юридичний (тобто, симбіоз доктринального і нормативного сенсів) зміст категорій чи відносин. Таким чином, у першу чергу, поняття “неправомірна вигода” є комплексним, так як воно виникає на межі двох наук – економіки та юриспруденції. Економіка, безперечно, – це один із основних чинників правогенезу, крім того, економічна та правова системи, як правило, функціонують нерозривно, доповнюючи одна одну. Більше того, на нашу думку, при розробці терміну неправомірна вигода законодавець спирався на економічні знання ще й тому, що корупція чинить колосальний вплив на економіку. Адже, як наголошує, І. М. Шабас, саме в економічній сфері отримуються найбільші прибутки, а, отже, і є простір для поширення корупційних схем та зв'язків [1]. Зокрема, корупція сприяє підвищенню рівня економічної організованої злочинності, тому що у злочинців завжди залишається можливість “врегулювання” несприятливих ситуацій корупційним шляхом. Крім того, як вказує Є. В. Невмержицький, корупція сприяє розвитку “тіньової” економічної діяльності [2, с. 16], адже, фактично підприємцям простіше реалізовувати своє конституційне право в обхід законодавчим приписам, так як “відкрита” господарська діяльність на практиці виявляється майже неприбутковою через необхідність постійних “дарунків” і “послуг” для державних службовців. І, нарешті, саме через вчинення дій, предметом яких є неправомірна вигода, обсяг податкових надходжень до бюджетів усіх рівнів скорочується, що, в свою чергу, зумовлює загострення кризових процесів як в економіці окремих регіонів, так і в економіці всієї держави.

По-друге, окрім, комплексності поняття “неправомірна вигода” характеризується і системністю, адже, складається з кількох категорій. Перша з них – це грошові кошти. Так, відповідно до Цивільного кодексу України, грошові кошти – це

законний платіжний засіб, який є обов'язковим для приймання за номінальною вартістю на всій території України. Дане визначення, на нашу думку, має загальний характер, у той час як спеціальним є визначення, надане в пункті 3 Розділу 1 Положення (стандарту) бухгалтерського обліку в державному секторі 101 “Подання фінансової звітності”, затвердженого наказом Міністерства фінансів України від 28 грудня 2009 року № 1541, відповідно до якого грошовими коштами є готівка, кошти на рахунках в органах Державного казначейства, у банках і депозити до запитання [3]. Це тлумачення є “вужчим”, порівняно з цивільно-правовим, адже визначає сутність “грошових коштів” лише у державному секторі економіки, окрім того, дане тлумачення породжує питання, яке саме визначення слід брати до уваги при кваліфікації корупційних дій? Так, з огляду на сферу дії цих нормативно-правових актів – перше має стосуватись приватної сфери, а друге – публічної. Однак, на нашу думку, такий “двоєкий” спосіб законодавчого врегулювання суспільних відносин на практиці може спричинити чимало проблем. Тому, ми вважаємо, що для потреб антикорупційної сфери доцільним буде використання поняття, наданого цивільним законодавством.

Грошові кошти можуть існувати у різних формах: традиційних – монетарній та паперовій та нетрадиційних – кредитній (векселі та чеки) та електронній. Щодо останньої форми, то, зважаючи на стрімкий розвиток технологій, саме електронні гроші (враховуючи простоту та швидкість розрахунків) найчастіше стають грошовим вираженням неправомірної вигоди. Термін електронні гроші є збірним, адже, як наголошують В. Кравчук, Д. Науменко та А. Глибовець, дане поняття часто застосовується для позначення широкого спектру платіжних інструментів (цифрові гроші, цифрова готівка, електронна готівка, Інтернет-гроші, кібергроші та ін.), заснованих на інноваційних технологічних рішеннях [4, с. 6].

Наступним складовим елементом предмету корупційних злочинів є майно. На нашу думку, у вітчизняному законодавстві цей термін штучно звужений, адже до нього включені лише матеріальні активи (речі, майнові права та майнові обов'язки), у той час як немайнові активи (право інтелектуальної і промислової власності, а також інші аналогічні права), законодавець виділяє як окремий складовий елемент речових правовідносин у цілому, і складових “неправомірної вигоди”, зокрема. Ми вважаємо, що для спрощення правозастосування, зважаючи на міжнародний досвід, необхідно розширити зміст поняття “майно” для антикорупційної сфери, шляхом доповнення статті 1 Закону України “Про засади запобігання і протидії корупції” абзацом такого змісту: майно – це будь-які активи (матеріальні та нематеріальні), виражені у речах, правах та обов'язках.

Третя складова поняття “неправомірна вигода” – переваги, якими А. В. Савченко та О. В. Кришевич пропонують вважати додаткові матеріальні та інші вигоди або можливості, які суб'єкт має порівняно з іншими, що ставлять його

у нерівне становище з іншими особами [5, с. 18], а Ю. В. Баулін і В. І. Борисов наголошують, що перевагами є особливі привілеї, що створюють додаткові можливості для конкретних осіб, які вигідно вирізняють їх від інших [6, с. 797].

Таким чином, ми вважаємо, що статтю 1 Закону України “Про засади запобігання і протидії корупції” необхідно доповнити й абзацом, що розкриває зміст поняття “перевага”, вказавши, що нею є будь-яка незаконна пріоритетність одних осіб над іншими.

Щодо різновидів переваг, то вони можуть мати як матеріальну (безпідставне надання чергової відпустки в літній період усупереч установленому графіку або ж надання основної відпустки до моменту виникнення в особи права на неї), так і нематеріальну (визнання особи переможцем конкурсу, якщо вона не мала підстав на здобуття перемоги або ж ці підстави були недостатні; надання додаткових привілеїв при вступі до вищого навчального закладу особи, яка відповідно до умов вступу до конкретного ВНЗ їх не мала (права на першочергове зарахування).

Наступний предмет, що є складовою “неправомірної вигоди” – це пільги. Нормативне визначення цієї категорії, так само, як і поняття “переваги”, на жаль, відсутнє. Тому, в науковій доктрині вже виникло декілька поглядів на правову природу поняття “пільга”. Зокрема, Я. Ризак вказує, що під пільгами слід розуміти різноманітні можливості, встановлені законодавством для різних категорій осіб, що полягають у звільненні їх від певних обов'язків або ж у наданні їм додаткових можливостей [7, с. 123]. Натомість, Т. О. Пікуля наголошує, що пільгою є не можливість, а право особи на полегшене виконання обов'язків [8, с. 67]. В. І. Тютюгін узагалі намагається поєднати дві окреслені вище позиції, наполягаючи, що пільги – це додаткові права чи часткове звільнення від виконання певних обов'язків, що надаються окремим категоріям осіб [6, с. 797].

На нашу думку, систематизувавши всі вищезазначені визначення, необхідно ввести в антикорупційне законодавство поняття пільги, вказавши, що нею є право особи на “полегшене виконання” або не виконання обов'язку взагалі, а також на отримання додаткових, порівняно з іншими особами, можливостей, які виникають в особи у зв'язку з її особливим професійним, соціальним статусом, віком чи гендерною приналежністю.

Для кращого усвідомлення сутності пільг їх слід класифікувати. Так, вони можуть бути податковими (податкова знижка, зменшення зобов'язання після нарахування податку та збору, встановлення зниженої ставки податку та збору, звільнення під сплати податку та збору), фінансово-кредитними (пільги, що надаються юридичним особам для реалізації проектів у сфері житлово-комунального господарства; пільги, що надаються молодим сім'ям та одиноким громадянам на будівництво (реконструкцію житла); пільги, що надаються фермерським (сільським) господарствам) і соціальними (житлово-комунальні, медико-реабілітаційні, транспортні, трудові, пенсійні).

П'ятим структурним елементом поняття “неправомірна вигода” є послуги. В. В. Резнікова наголошує, що послуга – це складне поняття, що по-різному тлумачиться адміністративним, цивільним і господарським правом [9, с. 67]. В. Приходько більш конкретизує зміст послуги, вказуючи, що нею є корисний результат дії (діяльності), що полягає у корисному ефекті та задоволенні потреби людини [10, с. 82].

На нашу думку, для уникнення плутаниці при тлумаченні даної категорії необхідно статтю 1 Закону України “Про засади запобігання і протидії корупції” доповнити новим абзацом, який буде містити тлумачення поняття “послуга”, вказуючи, що нею є діяльність виконавця, направлена на вчинення на користь замовника чи третіх осіб певних дій або утримання від їх вчинення з метою схиляння замовника на вчинення дій (бездіяльності), пов'язаних із використанням своїх повноважень і професійних можливостей.

Групувати послуги можна за кількома критеріями: перший із них – це форма їх існування. Згідно з цією підставою, послуги можуть бути матеріального характеру (ремонт квартири) та нематеріального (надання професійних консультацій). По-друге, за критерієм сфери надання послуги бувають адміністративні (видача дозволу на імпорту в Україну; видача картки платника податків і внесення до паспорта громадянина України даних про реєстраційний номер облікової картки платника податків з Державного реєстру фізичних осіб – платників податків; державна реєстрація юридичних осіб та фізичних осіб-підприємців; видача державного номерного знака та інші); соціальні (соціально-побутові, соціально-педагогічні, соціально-економічні, юридичні, послуги з працевлаштування, інформаційні) та цивільно-правові (банківські послуги, послуги з охорони (майна особи, її життя та здоров'я), послуги зберігання, прокату та інші).

Таким чином, із упевненістю можна стверджувати, що при розробці поняття “неправомірна вигода” законодавець, безперечно, мав благородну мету – розширення предметного складу “корупційних злочинів”, для досягнення якої він намагався створити складно-змістовний термін. Проте, на жаль, наповнюючи поняття структурно, законотворець не зміг наситити його змістом. Тому, на нашу думку, для спрощення правореалізаційних процесів законодавцю необхідно більш ґрунтовно підходити до розробки понятійно-категоріального апарату.

Висновки. З огляду на вищевикладене, вважаємо, що законодавець, розробляючи поняття “неправомірна вигода”, зумів розкрити його сутність лише поверхнево (перелічивши його складові), у той час, як наповнення цих складових антикорупційним змістом, на жаль, залишилось поза його увагою. Тому, пропонуємо, внести низку доповнень до статті 1 Закону України “Про засади запобігання і протидії корупції”, розкривши правову природу майна, переваг, пільг і послуг для потреб антикорупційної сфери.

Список використаних джерел

1. Корупція в Україні: сутність, причини та наслідки: (підсумки Міжнар. юрид. Інтернет конф. “Публічне і приватне право: проблеми методології, теорії і практики”) [Електронний ресурс] / І. М. Шабаб // – Режим доступу до тез :

http://legalactivity.com.ua/index.php?option=com_content&view=article&id=539:140513-03&catid=67:2-0513&Itemid=83&lang=ru.

2. Невмержицький Є. В. Корупція як соціально-політичний феномен: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня доктора політ. Наук : спец. 23.00.02 “Політичні інститути та процеси” / Є. В. Невмержицький. – К., 2009. – 35 с.

3. Про затвердження Положення (стандарту) бухгалтерського обліку в державному секторі “Подання фінансової звітності” : Наказ Міністерства фінансів України від 28 груд. 2009 р. № 1541 [Електронний ресурс] // Офіц. вісник України. – 2010. – № 7. – С. 211. – Режим доступу до наказу :

<http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z0103-10>.

4. Крачук В. Електронні гроші в Україні / Крачук В., Науменко Д., Глибовець А. – К. : Альфа – ППК, 2012. – 64 с.

5. Савченко А. В. Злочини у сфері службової діяльності та професійної діяльності, пов'язаної з наданням професійних послуг: науково-практичний коментар до розділу XVII Особливої частини Кримінального кодексу України / А. В. Савченко, О. В. Кришевич ; [за заг. ред. В. І. Шакуна]. – К. : Алерта, 2012. – 160 с.

6. Кримінальний кодекс України. Науково-практичний коментар. Т. 2. Особлива частина / Ю. В. Баулін, В. І. Борисов, В. І. Тютюгін та ін. – Х. : Право, 2013. – 1040 с.

7. Ризак Я. Предмет комерційного підкупу за Кримінальним кодексом України / Яна Ризак // Вісник Національної академії прокуратури України: проблеми сьогодення, теорія, практика, життя академії. – 2012. – № 1. – С. 121–127.

8. Пікуля Т. О. Поняття та співвідношення правових пільг та привілеїв / Т. О. Пікуля // Вісник Академії праці і соціальних відносин. – 2010. – № 4 (56). – С. 64–69.

9. Резнікова В. В. Сутність категорії “послуга”: аналіз існуючих концепцій / В. В. Резнікова // Вісник господарського судочинства. – 2009. – № 1. – С. 58–68.

10. Приходько В. Послуга як правова категорія та характеризуючі ознаки договору розшуку / В. Приходько // Підприємство, господарство і право. – 2006. – № 5. – С. 79–82.

В статтє раскрыто правовую природу поняття “неправомерная выгода” как предмета “коррупционных преступлений”. Внимание сосредоточено на поверхностном отношении законодателя к конструированию данного термина. Автор выделяет основные признаки понятия “неправомерная выгода” – комплексность и системность.

The article defines the legal nature of the term “undue advantage” as the subject of “corruption crimes”. The text analyzes the superficiality of the legislator in the process of creation of this term. The author focuses on main signs of the term “undue advantage” – complexity and systematic.

Стаття надійшла до редакції журналу 29 квітня 2014 року.